

Försvarsutskottets betänkande

1976/77: 2

med anledning av motion om markförvärv för militära ändamål

I motionen 1975/76: 881 av herr Korpås m. fl. (c) hemställs att riksdagen beslutar att hos regeringen begära översyn av former och villkor för statliga markförvärv för militära ändamål och utfärda instruktioner eller, i de fall så krävs, föreslå riksdagen sådana ändringar i gällande lag att motionens förslag under punkterna 1—3, 5 och 6 tillgodoses.

Yttrande över motionen har efter remiss inkommit från försvarets fastighetsnämnd och försvarets fredsorganisationsutredning. Vidare har civilutskottet på begäran yttrat sig i ärendet.

Försvarets markbehov och markanskaffning

Försvarsmakten har för sin verksamhet i fred ett stort behov av mark. Det militära försvaret förfogar i dag över ca 216 000 ha mark för övningsändamål. Huvuddelen av denna tillhör försvarsmakten eller domänverket. En mindre del arrenderas. Av marken disponerar armén 183 500, marinen 8 000 och flygvapnet 24 500 ha.

Försvarsmakten disponerar vidare ett område om ca 165 000 ha domän- och kronoöverloppsmark i övre Norrlands inland för robotförsök m. m. Härtill kommer ca 13 000 ha, som försvaret äger eller på annat sätt disponerar för befästningar.

Uppgifterna är hämtade ur försvarets fredsorganisationsutrednings slutbetänkande del 1 (Ds Fö 1976: 1), som innehåller utgångsvärden för förslag i ett kommande betänkande angående fredsorganisationens framtida struktur. I betänkandet redovisas också ett försök att klarlägga försvarsmaktens behov av ytterligare mark för övningsändamål. Enligt föreliggande uppgifter överväger man f. n. att utvidga skjutfältet i Skillingaryd (ca 8 000 ha) och anskaffa ett nytt pansarövningsfält på Gotland (ca 700 ha). Vidare prövas behovet av nya övnings- och skjutfält för Värmlands regemente (I 2/Fo 52) i Karlstad och Hallands regemente (I 16/Fo 31) i Halmstad. Marinen och flygvapnet har i huvudsak den mark de behöver.

Försvarets markfrågor har efter hand fått en allt större betydelse. Det understryks bl. a. genom följande uttalande i de kompletterande direktiv som fredsorganisationsutredningen (FFU) fick i maj 1974:

Försvarets ökade behov av mark för övningsändamål har kommit att alltmer konkurrera med behov av mark för andra ändamål och har därigenom medfört allt svårare avvägningar mot andra samhällsintressen. Det är angeläget att FFU beaktar dessa förhållanden. Riksdagen har beslutat (mot. 1974: 1282, FöU 1974: 19, rskr 1974: 190) att ge Kungl. Maj:t till känna vad försvarsutskottet har anfört om överväganden rö-

rande markförvärv för det militära försvaret. Utskottet har framhållit att den konflikt som i vissa fall råder mellan samhällsintresset av övningsmark för försvarets räkning och markägares berättigade intressen på senare år har blivit mera påtaglig. Även allmänheten och kommuner m. m. berörs inte sällan när man utvidgar militära övningsfält. Enligt utskottet finns det anledning att överväga möjligheter av det slag som redovisats i motionen 1974: 1282 samt att frågan bör ses i ett stort sammanhang och att den bör bli föremål för utredning. Enligt min mening bör FFU:s uppdrag omfatta även en sådan utredning.

För försvarets markanskaffningar har utbildats en viss rutin som i korthet kan beskrivas på följande sätt.

Med armén som exempel ankommer det i första hand på försvarschefen i dennes egenskap av programmyndighet att ta ställning till en ifrågasatt markanskaffning. Innan så sker uppdrar chefen för armén — efter kontakt med fortifikationsförvaltningen — åt den militärbefälhavare inom vars område det behövs mark att göra en grundläggande utredning. Militärbefälhavaren uppdrar i sin tur vanligen åt vederbörande förbandschef att utföra uppdraget.

På grundval av den utredning som militärbefälhavaren lägger fram provar chefen för armén markbehovet och hemställer i förkommande fall — efter samråd med fortifikationsförvaltningen — hos regeringen om erforderliga åtgärder för att marken skall kunna förvärfvas. Arméchefens framställning remitteras av försvarsdepartementet till försvarets fastighetsnämnd för yttrande. Om nämnden vid sin bedömning finner att marken bör förvärfvas sker en preliminär kostnadsuppskattning. Den utförs av fortifikationsförvaltningen.

Efter beredning i försvarsdepartementet tar regeringen ställning till det framlagda förslaget och lägger — om markanskaffningen anses böra komma till stånd — fram förslag härom i proposition till riksdagen. Vid bifall till propositionens förslag uppdrar regeringen åt fortifikationsförvaltningen att genomföra den beslutade markanskaffningen. Om det anses nödvändigt tillsätter regeringen en särskild delegation som får i uppdrag att förhandla med markägare och andra intressenter.

En första åtgärd vid markanskaffning är att underrätta berörda markägare om riksdagens beslut. Därefter värderas de fastigheter som ingår i markområdet. Denna värdering utförs ofta av särskilt anlidade sakkunniga med god kännedom om de lokala förhållandena, prisläge m. m. Efter värderingen inleds förhandlingar med markägarna om ersättningsbeloppens storlek och övriga villkor. Vanligen leder dessa förhandlingar till frivilliga överenskommelser. Om överenskommelse inte kan träffas, får man tillgripa expropriationsförfarande.

Större markanskaffningar är normalt ganska tidskrävande. Det tar i allmänhet mellan fem och tio år att slutföra anskaffningen från det att den grundläggande utredningen påbörjas. Det kan också ta ännu längre tid.

Motionen

Försvarsmaktens behov av mark för militär övningsverksamhet ifrågasätts inte i motionen 1975/76: 881. Erfarenhetsmässigt medför markförvärven emellertid ofta problem för markägare och andra. Dessa problem finner motionärerna det angeläget att komma till rätta med. Man bör enligt motionärerna försöka finna former för de statliga markförvärven för militära ändamål som bidrar till att minska olägenheterna och de ekonomiska förlusterna för de människor som drabbas, samtidigt som försvarsmaktens önskemål om och behov av mark för övningsverksamhet tillgodoses. Motionärerna pekar på risken för att det i annat fall lätt uppstår en negativ attityd från medborgarnas sida gentemot det militära försvaret.

Motionärerna framhåller att försvarets fredsorganisationsutredning har i uppdrag att se över former och villkor för militära markförvärv. De nöjer sig därför med att i motionen ange några angelägna områden där förändringar enligt deras mening bör ske. Ändringsförslagen redovisas under följande sex punkter, nämligen

1. undvikande av intrång i produktiv åkermark,
2. användning av mark som redan tidigare är i statlig ägo,
3. markkompensation i stället för ekonomisk kompensation,
4. ändring av beskattningsreglerna,
5. nya former för samråd och
6. stöd för den lokala befolkningens förhandlingsmöjligheter.

Punkten 4 om beskattningsreglerna har behandlats i en särskild motion som riksdagen redan har tagit ställning till (mot. 1975/76: 882, SkU 1975/76: 63, rskr 1975/76: 389). Övriga punkter innebär i korthet följande.

1. Åkermark skall i princip inte få tas i anspråk för bebyggelse. Principen om särskilt skydd för produktiv åkermark bör även hävdas när det gäller andra åtgärder som omöjliggör livsmedelsproduktion på markområden som i dag utnyttjas för detta. Konsekvensen härav blir att generella regler för markförvärv för militära övningsändamål skapas, som tvingar försvarsmakten att i första hand inrikta planeringen av skjutfältsutvidgningar och nya skjut- och övningsfält till områden som f. n. inte utnyttjas för livsmedelsproduktion.

2. Behovet av mark för övningsändamål bör i första hand tillgodoses genom ändrad användning av mark som redan tidigare är i statlig ägo. En sådan generell regel innebär att privata markägare inte i samma utsträckning som nu mot sin vilja behöver påtvingas en markförsäljning.

3. Man bör vidga möjligheterna för markägare att få kompensation för påtvingad markförsäljning genom övertagande av annan likvärdig — i första hand statligt ägd — mark. Vid bedömningen av lämpliga platser för nya skjut- och övningsfält m. m. bör man också väga in de möj-

ligheter till markkompensationer från statens sida som föreligger. De lokala lantbruksnämnderna bör — när det gäller kravet på likvärdig mark — kunna ges uppgifter att vara skiljenämnd i de fall då staten och den private markägaren inte inbördes kunnat komma överens om värderingen av den mark som staten erbjuder som kompensation.

5. Som det nu är får endast vederbörande markägare på ett tidigt stadium information om den planering som pågår. Det är angeläget att den lokala befolkningen — markägare lika väl som icke markägare — också informeras om eventuella planer på t. ex. en skjutfältsutvidgning och ges möjlighet att ta ställning dels till planeringen som sådan, dels till detaljutformningen och gränsdragningen för en sådan utvidgning. Erfarenheten visar, att det kan vara möjligt att åstadkomma kompromisser som tillfredsställer såväl de militära behoven som den lokala befolkningens krav.

6. Samhället måste betrakta den lokala befolkningen som samarbetspart och inte som motpart. För att denna befolkning på lika villkor skall kunna föra fram sin syn på planer och alternativ måste såväl enskilda berörda som sammanslutningar av intressenter kunna få stöd ekonomiskt, juridiskt och på annat sätt. Sådant stöd måste kunna utgå ända från det att planer och alternativ börjar dryftas till dess förvärv eventuellt sker.

Remissyttrandena

Försvarets fastighetsnämnd understryker att man vid försvarets markanskaffningar inte bör göra större intrång på enskilda människors väsentliga intressen än som är nödvändigt. När den enskildes intresse måste vika för allmännyttan är det också angeläget att åtgärder så långt möjligt vidtas för att minska olägenheterna. I sin naturliga och legitima strävan att slå vakt om sin egen intressesfär har — framhåller nämnden — enskilda människor ofta svårt att acceptera de personliga uppoffringar som krävs för att tillgodose det allmännas nytta.

Yttrandet från *försvarets fredsorganisationsutredning* innehåller en hänvisning till vad utredningen skulle komma att anföra i det slutbetänkande del 1 (Ds Fö 1976: 1) som avlämnades först efter remisstidens utgång. I betänkandet ger fredsorganisationsutredningen sin principiella syn på de markproblem varom här är fråga.

Civilutskottet, vars yttrande fogas som bilaga till detta betänkande, crinrar om och betonar vikten av att totalförsvarets anspråk på markanvändningen fogas in i den översiktliga planeringen så att anspråken kan vägas mot konkurrerande intressen innan lösningar uppstår som begränsar de slutliga valmöjligheterna.

De olika delfrågor som aktualiseras i motionen föranleder följande kommentarer från civilutskottet och försvarets fastighetsnämnd.

Vad beträffar användningen av produktiv åkermark erinrar *civilutskottet* om de riktlinjer som riksdagen har godtagit (senast CU 1975/76: 1 s. 11—14) och som innebär att restriktivitet skall iakttas när det gäller att ta i anspråk jordbruksmark för andra ändamål. Dessa riktlinjer bör enligt *civilutskottet* beaktas även av de statliga myndigheter som bereder förvärvsärenden beträffande mark för försvarsändamål. Vid vägningen i det enskilda fallet får därvid här som eljest beaktas ett eventuellt särskilt behov av viss mark. Motionärernas syfte anses i denna del helt tillgodosett utan någon riksdagens ytterligare åtgärd.

Försvarsmakten behöver öppen terräng att öva i, framhåller *försvarets fastighetsnämnd*, och sådan terräng består vanligen av odlad mark. Det är emellertid enligt nämndens mening självklart att man bör undvika att ta högproduktiva marker i anspråk. Nämnden har konsekvent följt denna princip i sin verksamhet.

Önskemålet att man i första hand skall ta i anspråk statlig mark kan *civilutskottet* inte förorda som en generell regel. Vare sig ett krav på viss markanvändning kommer från militärt eller annat håll måste den allmänna lämpligheten från samhällssynpunkt i första hand vara avgörande.

Inte heller *försvarets fastighetsnämnd* finner en sådan generell regel användbar. Nämnden anför:

Skall man uppnå ett resultat som totalt sett är så tillfredsställande som möjligt bör man inrikta rekognosceringen för ny militär övningsmark efter andra kriterier än vem som är ägare till marken. Ett första krav är givetvis att marken är användbar för de övningar som det är fråga om. Likaså bör man sträva efter att finna mark som inte är högproduktiv för vare sig jord- eller skogsbruk. Marken bör inte ha större betydelse för permanent- eller fritidsbebyggelse eller för det rörliga friluftslivet. Där bör inte bo alltför många människor. Inverkan på kommunikationer, naturvårdsintressen o. d. bör inte vara alltför besvärande. Övningsmarken får inte heller ligga alltför långt bort från förläggningsorten. Då uppkommer nämligen oacceptabla transportkostnader, förlust av dyrbar övningstid och sociala olägenheter för fast anställda och värnpliktiga. Äganderättsförhållandena beträffande marken kan under sådana omständigheter endast tillmätas underordnad betydelse.

När det gäller markkompensation tar *civilutskottet* upp kravet på likvärdig mark. Lämpligheten från allmän planeringssynpunkt bör enligt *civilutskottets* mening vara avgörande. Däremot bör det övervägas om det kan ges ökade möjligheter att söka tillmötesgå ett önskemål om ersättningsmark till jordbrukare — lämpligen genom bistånd från lantbruksnämndernas sida.

Försvarets fastighetsnämnd pekar på svårigheterna att skaffa lämplig bytesmark. Mark som "blir över" därför att staten vid markförvärvets genomförande får köpa mer mark än som skulle ingå i övningsfältet bör i första hand användas för byte. Även mark som lantbruksnämnderna äger bör kunna komma i fråga härför och det finns enligt fastig-

hetsnämnden anledning för statsmakterna att understryka detta. Möjligheterna att använda domänmark för markbyte bör också tas till vara. Det är emellertid enligt nämndens mening inte möjligt att slå fast en princip att markkompensation skall erbjudas före ekonomisk kompensation.

Frågan om nya former för samråd berör en viktig fas i den allmänna fysiska planeringen, framhåller *civilutskottet*. De militära anspråken kan ha kommit att framstå som separata krav från statens sida. *Civilutskottet* anför vidare:

Civilutskottet har tidigare (CU 1975/76: 1 s. 21—22) förutsatt att berörda myndigheter på totalförsvarets område söker översiktligt för i första hand kommunerna presentera långsiktiga anspråk på ett så tidigt stadium som möjligt. Detta torde också ligga inom det utredningsuppdrag som getts försvarets fredsorganisationsutredning. *Utskottet* utgick i detta sammanhang också från att större markanvändningsfrågor även inom totalförsvarets område behandlas och bedöms med hänsyn tagen till den fysiska riksplaneringens riktlinjer. Under dessa förutsättningar kan motionärernas önskemål anses tillgodosedda.

Med hänsyn till den kommunala översiktliga planering som nu utvecklas anser *civilutskottet* att kontakt bör tas med vederbörande kommun redan på ett tidigt utredningsstadium. Det är viktigt att försvarets fastighetsnämnd i sitt arbete också på ett tidigt stadium kan tillföras synpunkter från andra än myndigheter och markägare.

Försvarets fastighetsnämnd framhåller för sin del att nämnden regelmässigt börjar sin utredning med informationer till länsmyndigheterna, företrädare för berörda kommuner och markägare. Även massmedierna informeras och ägnar vanligen stor uppmärksamhet åt sådana projekt. Härigenom är det väl sörgt för att alla som kan ha intressen att bevaka nås av information. Det är således enligt fastighetsnämndens uppfattning redan nu väl sörgt för informationen i hithörande frågor och för möjligheterna att på saklig grund påverka förslagen.

Huruvida information skall lämnas på ett tidigare stadium får enligt fastighetsnämnden bedömas från fall till fall. Nämnden varnar bestämt för att lägga fast några regler härom. Resultatet kan bli att ett stort antal människor utsätts för oro och bekymmer alldeles i onödan.

Vad slutligen angår den lokala befolkningens förhandlingserinrar *civilutskottet* om sitt förslag i betänkandet CU 1975/76: 28 (s. 8), att man i samband med arbetet på en ny planlagstiftning gör en förutsättningslös utredning beträffande möjligheten och lämpligheten av att genom den allmänna rättshjälpen eller på annat sätt bistå allmänhet och sakägare med rådgivning e. d. i planfrågor. Någon ytterligare åtgärd anser *civilutskottet* inte nu påkallad.

Försvarets fastighetsnämnd har under sin mer än 20-åriga verksamhet inte kunnat finna att det brister i markägares och andra lokala intressenters förmåga att själva föra fram sina synpunkter. Nämnden är

opartisk och kan — när så anses befogat — låta utföra specialutredningar med anledning av synpunkter som framförts. Med hänvisning också till det stöd som den lokala befolkningen kan få av kommuner och länsmyndigheter anser nämnden det inte vara motiverat med några speciella stödåtgärder.

Utskottet

När det gäller markanvändningen i stort har man att följa de riktlinjer för samhällsplaneringen som statsmakterna har beslutat om. Hösten 1972 fastställdes dels riktlinjer för den fortsatta regionalpolitiska planeringen (prop. 1972: 111 bil. 1, InU 1972: 28, rskr 1972: 347), dels riktlinjer för hushållningen med mark och vatten och lagstiftning för att främja sådan hushållning (prop. 1972: 111 bil. 2 och 3, CU 1972: 35, rskr 1972: 348). Påföljande år togs ett beslut om medlen i den fortsatta regionalpolitiska stödverksamheten m. m. (prop. 1973: 50, InU 1973: 7, rskr 1973: 248).

Riktlinjerna för den övergripande samhällsplaneringen gäller givetvis också på försvarets område. Det är, som civilutskottet påpekar, viktigt att totalförsvarets anspråk på markanvändningen fogas in i den översiktliga planeringen så att anspråken kan vägas mot konkurrerande intressen innan det uppstår låsningar som begränsar de slutliga valmöjligheterna. Försvarsutskottet har tidigare i annat sammanhang uttalat sig härför och anförde därvid bl. a. följande (FöU 1973: 22 s. 12):

Hushållningen med mark och vatten har självfallet nära samband med politiken på andra områden. Den fysiska riksplaneringen måste också utgå från målen för t. ex. den ekonomiska politiken, regionalpolitiken, industripolitiken, jordbrukspolitiken, trafikpolitiken och försvarspolitiken. De mål som var för sig ställts upp inom dessa områden ter sig delvis motstridiga. Åtgärder som bedöms angelägna ur en aspekt kan ibland få icke önskade konsekvenser ur en annan. En samordning av planeringen inom olika områden är där för nödvändig för att så långt möjligt undvika att icke önskade effekter uppstår.

Man har inom det militära försvaret tidigt uppmärksammat de problem som den ökade konkurrensen om mark medför. Försvarets fredsorganisationsutredning (FFU), som tillsattes år 1967, fick i uppdrag att ägna särskild uppmärksamhet åt förbands och utbildningsanstalters betydelse såväl från allmänt lokaliseringspolitiska synpunkter som med hänsyn till behov av mark för tätorters expansion, trafik- och bostadsändamål m. m. Det har, som utskottet också kunnat konstatera (FöU 1974: 19 s. 14), visat sig att det lätt uppstår konflikter mellan samhällsintresset av övningsmark för försvarets räkning och markägares berättigade intressen. FFU har den 31 maj 1974 genom kompletterande direktiv fått i uppdrag att också överväga olika möjligheter att begränsa försvarets behov av övningsmark.

Syftet med motionen 1975/76: 881 anges vara att få till stånd en ändring av nuvarande former för försvarets markförvärv för att på det sättet minska olägenheterna och de ekonomiska förlusterna för de människor som måste avstå mark. Motionärerna hänvisar till den översyn som FFU har i uppdrag att göra. I avvaktan på resultaten av översynen tar de upp delfrågor som det enligt deras mening är angeläget att riksdagen tar ställning till redan nu. De frågor som utskottet har att behandla avser undvikande av intrång i produktiv åkermark, användning av mark som redan tidigare är i statlig ägo, markkompensation i stället för ekonomisk kompensation, nya former för samråd i markärenden och stöd för den lokala befolkningens förhandlingsmöjligheter.

Sedan motionen lämnades har FFU lagt fram första delen av sitt slutbetänkande (Ds Fö 1976: 1) med utgångsvärden för utredningens senare ställningstaganden. Betänkandet innehåller bl. a. vissa uttalanden av intresse i detta sammanhang. Beträffande försvarets markförvärv anför FFU följande:

När markförvärv måste genomföras för att tillgodose försvarets behov är det ofrånkomligt att markägare mot sin önskan nödgas i det allmännas intresse avstå mark. Rör det sig då om jordbrukare, som vill fortsätta sin näring, är det givetvis önskvärt att samhället i görlig mån medverkar till att anskaffa annan jordbruksfastighet. Det kan emellertid vara svårt att skaffa ersättningsmark. Konkurrensen om mark är stor. Mark tillhörig domänverket bör därför även kunna komma i fråga. Lantbruksnämnderna har en viktig funktion att fylla och nämnderna har redan i vissa fall medverkat. För att ingen tvekan skall behöva råda om nämndernas funktion i detta hänseende bör regeringen på lämpligt sätt komplettera instruktionen för lantbruksnämnderna.

FFU berör också försvarets fastighetsnämnd och dess betydelse för handläggningen av försvarets markärenden. FFU anser att den parlamentariska representationen i fastighetsnämnden bör utökas och att nämnden bör tillföras expertis i skogs- och lantbruksfrågor. Enligt FFU bör också andra intressenter än länsmyndigheter, kommuner och markägare beredas tillfälle att föra fram sina synpunkter inför nämnden, t. ex. berörda närboende samt lokala representanter för friluftsliv och naturvård.

Utskottet tar först upp de frågor som rör markanvändningen.

Av praktiska och andra skäl kan det enligt utskottets mening vara svårt att införa generella regler som undantar visst slag av mark och i övrigt begränsar handlingsfriheten när det gäller att tillgodose försvarsmaktens markanspråk i det enskilda fallet. Det är uppenbarligen inte heller vad motionärerna har avsett. Även civilutskottet och fastighetsnämnden, som i sak redovisar en positiv syn på motionen, avvisar tanken på generella regler av detta slag.

Som framgår av det föregående har FFU också bedömt saken på detta

sätt. De synpunkter och förslag som utredningen lagt fram i sitt senaste betänkande stämmer, såvitt utskottet kan finna, väl överens med motionens syfte. Utskottet har för sin del inte något att erinra mot de grunder för försvarets markförvärv som FFU anger.

Erfarenheten visar att informationen i markärenden ibland kan ha varit bristfällig. Rent principiellt delar utskottet motionärernas uppfattning att information om den planering som pågår bör lämnas så tidigt som möjligt och även till andra än markägare som berörs av en ifrågasatt markanskaffning. Det bör emellertid — som fastighetsnämnden framhåller — få avgöras från fall till fall när information lämpligen bör ske. Fastighetsnämndens roll i detta sammanhang får heller inte underskattas. De förslag till förändringar beträffande nämndens sammansättning m. m. som FFU har lämnat förefaller att vara väl grundade.

Motionärernas krav på stöd för den lokala befolkningens förhandlingsmöjligheter innebär långtgående förändringar i förhållande till vad som nu gäller. Enligt den praxis som har utbildats på försvarets område får säljaren ersättning för kostnader som uppkommer under den tid förhandlingar om köp av mark pågår men inte för kostnader dessförinnan. I motionen yrkas att såväl enskilda berörda som sammanslutningar av intressenter skall få ekonomiskt, juridiskt och annat stöd ända från det att planer och alternativ börjar dryftas till dess ett förvärv eventuellt kommer till stånd.

Det ligger självfallet i försvarets intresse att markförvärv som bedöms vara nödvändiga för dess verksamhet sker i gott samförstånd med markägare och andra intressenter. Härför krävs inte bara att alla berörda i god tid blir informerade om planerade markanskaffningar. De kan också behöva stöd och hjälp för att kunna ta till vara sina intressen. Fastighetsnämnden erinrar i detta sammanhang om det stöd som den lokala befolkningen kan få av kommuner och länsmyndigheter.

Vid föregående riksmöte väcktes en motion — 1975/76: 872 (c) — med begäran om utredning och förslag beträffande juridisk rådgivning till enskilda i syfte att förbättra allmänhetens möjlighet att följa och påverka planfrågor m. m. Motionärerna förordade som en lämplig lösning att rådgivning tillhandahålls gratis eller till överkomlig taxa inom ramen för rättshjälpen. Riksdagen har på förslag av civilutskottet hemställt hos regeringen att man i samband med arbetet på en ny planlagstiftning skall utreda möjligheten och lämpligheten av att genom den allmänna rättshjälpen eller på annat sätt bistå allmänhet och sakägare med rådgivning e. d. i planfrågor (CU 1975/76: 28, rskr 1975/76: 338). I avvaktan på resultatet av en sådan utredning bör man enligt försvarsutskottets mening inte vidta någon ändring i nuvarande principer för ersättning åt enskilda av kostnader som förorsakas av försvarets markanspråk.

Frågan om en ändring av reglerna för beskattning av realisationsvinst vid tvångsförsäljning av fastighet har riksdagen, som förut nämnts, redan tagit ställning till. Beslutet innebär att motionärernas yrkanden i denna del har tillgodosetts (SkU 1975/76: 63, rskr 1975/76: 389).

Med hänvisning till vad utskottet i det föregående har anfört hemställer utskottet

att riksdagen avslår motionen 1975/76: 881.

Stockholm den 26 oktober 1976

På försvarsutskottets vägnar

PER PETERSSON

Närvarande: herrar Petersson i Gäddvik (m), Gustavsson i Eskilstuna (s), Glimmér (c), Holmqvist (s), Pettersson i Örebro (c), Gustavsson i Ängelholm (s), Karl Bengtsson i Varberg (fp), fru Sundström (s), herrar Björk i Gävle (c), Brännström (s), fru Ekelund (c), herrar Hedberg (s), Svartberg (s), Dahlé (fp) och Aulin (m).

Till försvarsutskottet

Försvarsutskottet har hemställt om civilutskottets yttrande över motionen 1975/76: 881 av herr Korpås m. fl. (c) vari hemställs att riksdagen beslutar hos regeringen begära översyn av former och villkor för statliga markförvärv för militära ändamål och utfärda instruktioner eller, i de fall så krävs, föreslå riksdagen sådana ändringar i gällande lag att motionens förslag under punkterna 1—3, 5 och 6 tillgodoses. I de angivna punkterna tas upp följande önskemål:

1. intrång i produktiv åkermark bör undvikas,
2. det militära försvarets behov av mark för övningsändamål bör i första hand tillgodoses genom ändrad användning av mark som redan tidigare är i statlig ägo,
3. ersättning bör i första hand lämnas genom att likvärdig mark tillhandahålls,
5. nya former av samråd måste skapas,
6. den lokala befolkningens förhandlingsmöjligheter bör stödjas.

Civilutskottet har haft tillgång till de yttranden över motionen som avgetts av försvarets fastighetsnämnd och försvarets fredsorganisationsutredning.

Beträffande *produktiv åkermark* har riksdagen (senast CU 1975/76: 1 s. 11—14) godtagit riktlinjer som innebär att restriktivitet skall iakttas när det gäller att ta i anspråk jordbruksmark för andra ändamål. Jordbrukets intressen kan emellertid inte alltid ges företräde. För att få ett bättre underlag när det gäller att ta ställning i ett konkret fall har gjorts och pågår översiktliga studier. Regeringen har i sina beslut län för län beträffande den fysiska riksplaneringens nu pågående planeringsskede ställt upp särskilda krav på regionala program och på översiktliga planer samt pekat på vissa områden därutöver där jordbruksfrågorna skall ägnas ökad uppmärksamhet. Vidare gäller att även i de områden som inte täcks av nämnda speciella krav i kommunöversikt skall tas in riktlinjer som beaktar jordbruksintressena. I detta sammanhang bör noteras att begreppet högvärdig jordbruksmark skall definieras inte endast med hänsyn till faktisk avkastningsförmåga utan med hänsyn även till jordbrukets regionala förutsättningar samt dess betydelse för den lokala samsamheten och det lokala serviceunderlaget.

Det är enligt civilutskottets mening uppenbart att de sålunda refererade riktlinjerna bör beaktas även av de statliga myndigheter som bereder förvärvsärenden beträffande mark för försvarsändamål. Vid vägningen i det enskilda fallet får därvid här som eljest beaktas ett eventuellt särskilt behov av viss mark. Motionärernas syfte får i denna del anses helt tillgodosett utan någon riksdagens ytterligare åtgärd.

När det gäller önskemålet att i första hand ta i anspråk *statlig mark* kan civilutskottet inte förorda en föreslagen generell regel. Vare sig ett krav på viss markanvändning kommer från militärt eller annat håll måste den allmänna lämpligheten från samhällssynpunkt i första hand vara avgörande.

Förslaget att den som avstår mark till staten för militära ändamål i första hand kompenseras med *likvärdig ersättningsmark* synes syfta även till att dessa möjligheter skall beaktas också i valet av lämplig plats för en anläggning. Lämpligheten ur allmän planeringssynpunkt bör enligt civilutskottets mening vara avgörande. Däremot bör det övervägas om det kan ges ökade möjligheter att söka tillmötesgå ett önskemål om ersättningsmark till jordbrukare — lämpligen genom bistånd från lantbruksnämndernas sida.

Vad motionärerna anfört om *nya former för samråd* berör en viktig fas i den allmänna fysiska planeringen — ett aktivt medborgarinflytande. I den mån ett anspråk från försvarets sida på viss mark kan länkas in på ett tillräckligt tidigt stadium i den översiktliga kommunala planeringen kan motionärernas syfte också anses bli tillgodosett. Under hitillsvarande förhållanden torde emellertid dessa anspråk inte alltid ha kunnat föras fram och beaktas i det nu pågående planeringsarbetet i anslutning till den fysiska riksplaneringen. De militära anspråken kan därvid ha kommit att framstå som separata krav från statens sida. Civilutskottet har tidigare (CU 1975/76: 1 s. 21—22) förutsatt att berörda myndigheter på totalförsvarets område söker översiktligt för i första hand kommunerna presentera långsiktiga anspråk på ett så tidigt stadium som möjligt. Detta torde också ligga inom det utredningsuppdrag som getts försvarets fredsorganisationsutredning. Utskottet utgick i detta sammanhang också från att större markanvändningsfrågor även inom totalförsvarets område behandlas och bedöms med hänsyn tagen till den fysiska riksplaneringens riktlinjer. Under dessa förutsättningar kan motionärernas önskemål anses tillgodosedda.

Enligt utskottets mening bör, med hänsyn till den kommunala översiktliga planering som nu utvecklas, kontakt tas med vederbörande kommun redan i ett tidigt utredningsstadium. Det är viktigt att försvarets fastighetsnämnd i sitt arbete också på ett tidigt stadium kan tillföras synpunkter även från andra än myndigheter och markägare. Dessa frågor har också tagits upp av fredsorganisationsutredningen.

Slutligen har motionärerna förordat ett ytterligare stöd för den lokala befolkningens *förhandlingsmöjligheter*. Civilutskottet har i betänkandet CU 1975/76: 28 (s. 8) föreslagit att man i samband med arbetet på en ny planlagtiftning gör en förutsättningslös utredning beträffande möjligheten och lämpligheten av att genom den allmänna rättshjälpen eller på annat sätt bistå allmänhet och sakägare med rådgivning e. d. i planfrågor. Någon ytterligare åtgärd kan nu inte anses påkallad.

Civilutskottet vill i detta sammanhang *allmänt* sett erinra om och betona vikten av att totalförsvarets anspråk på markanvändningen fogas in i den översiktliga planeringen så att anspråken kan vägas mot konkurrerande intressen innan lösningar uppstår som begränsar de slutliga valmöjligheterna.

Stockholm den 11 maj 1976

På civilutskottets vägnar

ELVY OLSSON

Närvarande: fru Olsson i Hölö (c), herrar Bergman i Göteborg (s), Petersson i Nybro (s), Wennerfors (m), Lindkvist (s), Henrikson (s), Strömberg i Botkyrka (fp), Mattsson i Skee (c), Jadestig (s), Olof Johansson i Stockholm (c), Claeson (vpk), fru Landberg (s), herr Persson i Karlstad (s) och fru Andersson i Hjärtum (c).

